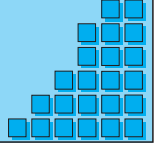


४. बिजानं च खेत्तानं च कसिकम्मानश्च वण्णना



प्रस्तावना

भारतामध्ये आज आपण विविध प्रकारची सुधारित शेती करत आहोत. तसेच प्राचीन काळी देखील भारतात विविध प्रकारची शेती केली जात होती. ह्या शेतीविषयीचे वर्णन पालि 'तिपिटक ग्रंथा'तील दीघनिकायाच्या अंतर्गत येणाऱ्या 'चुल्लवग्ग' या ग्रंथात आलेले आहे. प्राचीन काळापासून भारत (जम्बुदीप) कृषीप्रधान देश म्हणून ओळखला जात होता. आरोग्यदायी शेती त्या काळात कशी करत होते, पोषणमान व राहणीमान तसेच आरोग्य सुधारणा इत्यादीचे वर्णन प्रस्तुत पाठात आले आहे. (जसे-मूलबीजं, खन्धबीजं, फळुबीजं, अगगबीजं, आणि बीजबीजंमेव इत्यादी) निसर्गात अनेक औषधी वनस्पती असून त्याची माहिती, ओळख व जतन व्हावे हा या पाठाचा उद्देश आहे.

तिपिटके नानपकारानं बिजानं च खेत्तानं च कसिकम्मानश्च वण्णना आगता । तदानिपि लोके, धज्जानं अभिनिष्फादीतुं बीजानि च खेत्तानि च कसिकम्मानि च पधानानि अहेसुं । दीघनिकाये नानपकारानं बिजानं वण्णना आगता । अङ्गुत्तरनिकाये खेत्तानं वण्णना वित्थारिता । चुल्लवग्गे कसिकम्मानं वण्णना निद्विद्वा । तेसं संक्खितवण्णना इमिना नयेन जातब्बा । तत्थ पञ्चविधानि बीजानि होन्ति । कतमानि पञ्च? सेय्यथीदं-मूलबीजं खन्धबीजं फळुबीजं अगगबीजं बीजबीजंमेव पञ्चमं । मूलमेव बीजं मूलबीजं, मूलं बीजं एतस्सातिपि मूलबीजं । सेसेसुपि एसेव नयो । फळुबीजं ति पब्बबीजं । तत्थ मूलबीजं नाम हलिदि, सिङ्गिवेरं, वचा, वचत्तं, अतिविसा, कटुकरोहिणी, उसीरं, भद्रमुत्तकन्ति एवमादि । खन्धबीजं नाम अस्सत्थो, निग्रोधो, पिलक्खो, उदुम्बरो, कच्छको, कपित्थनोति एवमादि । फळुबीजं नाम उच्छु, नळो, वेळूति एवमादि । अगगबीजं नाम अज्जकं, फणिज्जकं, हिरिवेरन्ति एवमादि । बीजबीजं नाम पुब्बण्णं अपरण्णन्ति एवमादि । सब्बज्हेतं रुक्खतो वियोजितं विरुहनसमत्थमेव “बीजगामो” ति वुच्चति ।

खेत्तस्स अङ्गानं वण्णना इमिना नयेन जातब्बा । अट्ठङ्गसमन्नागते, खेत्ते बीजं वुत्तं न महप्फलं होति न महस्सादं न फातिसेय्यं । सचे इध, खेत्तं उन्नामनिन्नामि च होति, पासाणसक्खरिकश्च होति, ऊसरश्च होति, न च गम्भीरसितं होति, न आयसम्पन्नं होति, न अपायसम्पन्नं

होति, न मातिकासम्पन्नं होति, न मरियादसम्पन्नं होति । एवं अट्ठङ्गसमन्नागते, खेत्ते बीजं वुत्तं न महप्फलं होति न महस्सादं न फातिसेय्यं । अट्ठङ्गसमन्नागते, खेत्ते बीजं वुत्तं महप्फलं होति महस्सादं फातिसेय्यं । सचे इध, खेत्तं अनुन्नामानिन्नामि च होति, अपासाणसक्खरिकश्च होति, अनूसरश्च होति, गम्भीरसितं होति, आयसम्पन्नं होति, अपायसम्पन्नं होति, मातिकासम्पन्नं होति, मरियादसम्पन्नं होति । एवं अट्ठङ्गसमन्नागते, खेत्ते बीजं वुत्तं महप्फलं होति महस्सादं फातिसेय्यं ।

कसिकम्मानं वण्णना इमिना नयेन जातब्बा । पठमं खेत्तं कसापेतब्बं । कसापेत्वा वपापेतब्बं । वपापेत्वा उदकं अभिनेतब्बं । उदकं अभिनेत्वा उदकं निन्नेतब्बं । उदकं निन्नेत्वा निद्धापेतब्बं । निद्धापेत्वा लवापेतब्बं । लवापेत्वा उब्बाहापेतब्बं । उब्बाहापेत्वा पुज्जं कारापेतब्बं । पुज्जं कारापेत्वा मद्दापेतब्बं । मद्दापेत्वा पलालानि उद्धरापेतब्बानि । पलालानि उद्धरापेत्वा भुसिका उद्धरापेतब्बा । भुसिकं उद्धरापेत्वा ओपुनापेतब्बं । ओपुनापेत्वा अतिहरापेतब्बं । अतिहरापेत्वा आयतिम्पि वस्सं एवमेव कातब्बं, आयतिम्पि वस्सं एवमेव कातब्बं” ति । एवं बीजानं च खेत्तानं च कसिकम्मानं च वण्णना इमिना नयेन जानितब्बा । तेसं वित्थारकथा पिटकन्थेसु, अट्ठकथासु पि दिस्सति ।

(दीघनिकाय अट्ठकथा, अङ्गुत्तरनिकाय, चुल्लवग्ग)



१. मूलबीजं



हलिद्दि - हळद



सिङ्गिवेरं - आले



वचा, वचत्तं -
वेखंडाच्या जातीचे मूल



भद्रमुत्तकं - नागरमोथा

३. फलुबीजं



उच्छु - ऊस



नळो - वेत



वेळू - बांबू

४. अग्नबीजं



हिरिवेर - बारमाही गवत



अज्जकं - तुळस

२. खन्धबीजं



पिलकखो -
गन्धउंबर



उदुम्बरो - उंबर



कपित्थ - कवठ



अस्सत्थो - पिंपळ



निग्रोध - वड

५. बीजबीजं



अपरणं-पुब्बणं - तृणधान्य आणि कडधान्य



शब्द	रूप	अर्थ
मूलबीजं	नाम, नपुंसकलिंग	मूळरूपी बीज अर्थात अशा वनस्पती की ज्यांची उत्पत्ती मुळांपासून होते.
हलिदि	नाम, स्त्रीलिंग	हळद
सिङ्गिरेरं	नाम, नपुंसकलिंग	आले
वचा	नाम, स्त्रीलिंग	वेखंडाच्या जातीचे मूळ
वचत्तं	नाम	एका प्रकारच्या वेखंडाच्या जातीचे मूळ
कटुकरोहिणी	(कटुक) विशेषण, (रोहिणी) नाम, स्त्रीलिंग	बालकडू
उसीरं	नाम, नपुंसकलिंग	वाळा
भद्रमुत्तकं	नाम	नागरमोथा
खन्धबीजं	(खन्ध) नाम, पुल्लिंग (बीजं) नाम, नपुंसकलिंग	फांदीरूपी बीज अर्थात अशा वनस्पती की ज्यांची उत्पत्ती फांद्यांपासून होते.
अस्सत्थो	नाम, पुल्लिंग	पिंपळ, अश्वत्थ
निग्रोधो	नाम, पुल्लिंग	वड, वटवृक्ष
पिलक्खो	नाम, पुल्लिंग	बस्सरी, गन्धउंबर
उदुम्बरो	नाम, पुल्लिंग	उंबर
कच्छको	नाम, पुल्लिंग	एका प्रकारचा अंजीर वृक्ष
कपित्थ	नाम, पुल्लिंग	कवठ
फळुबीजं	विशेषण	डोळारूपी बीज अर्थात अशा वनस्पती की ज्यांची उत्पत्ती त्यांच्या डोळ्यांपासून होते.
उच्छु	नाम, पुल्लिंग	ऊस
नळो	नाम, पुल्लिंग	वेत
वेळू	नाम, पुल्लिंग	बांबू
अग्गबीजं	(अग्ग) विशेषण (बीजं) नाम, नपुंसकलिंग	शेंडारूपी बीज अर्थात अशा वनस्पती की ज्यांची उत्पत्ती त्यांच्या शेंड्यापासून होते.
अज्जकं	नाम	तुळस
फणिज्जकं	नाम	तुळशीचा एका प्रकार
हिरिवेर	नपुंसकलिंग	बारमाही गवत
बीजबीजं	नाम, नपुंसकलिंग	बियारूपी बीज अर्थात अशा वनस्पती की ज्यांची उत्पत्ती बियांपासून होते.



अपरणं, पुब्लणं	नाम, पुल्लिंग	तृणधान्य आणि कडधान्य
महस्सादं	(अस्सादं) नाम, पुल्लिंग	स्वादयुक्त
फातिसेय्यं	विध्यर्थ	स्वास्थ्यप्रद
उन्नामनिन्नामि	विशेषण	वरखाली
पासाणसक्खरिकं	विशेषण, पासाण (पुल्लिंग), सक्खरिकं (स्त्रिलिंग)	(पासाण) दगड, (सक्खरिकं) खरीचा दगड, खडबडीत
उसरं	विशेषण	क्षारयुक्त
गम्भीरसितं	विशेषण	खोबणी, नांगराने केलेला फाळ
आयसम्पन्नं	कर्मणी भूतकाळवाचक धातुसाधित विशेषण	पाणी येण्याचा मार्ग
अपायसम्पन्नं	कर्मणी भूतकाळवाचक धातुसाधित विशेषण	पाणी काढण्याचा मार्ग
मातिकासम्पन्नं	कर्मणी भूतकाळवाचक धातुसाधित विशेषण	पाणी जाण्यासाठी नाली
मरियादसम्पन्नं	कर्मणी भूतकालवाचक धातुसाधित विशेषण	परिसीमा
कसापेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	नांगरले पाहिजे
वपापेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	पेरणी केली पाहिजे
उदकं	नाम, नपुंसकलिंग	पाणी
अभिनेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	पाणी भरले पाहिजे
उदकं निन्नेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	पाणी भरून काढले पाहिजे
निद्धापेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	काढले पाहिजे
लवापेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	कापले पाहिजे
मद्दापेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	रगडले पाहिजे
अतिहरापेतब्बं	कर्मणी विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण	पाखडून एकत्र केले पाहिजे
आयतिम्पि वस्सं	(वस्सं) नाम, पुल्लिंग	पुढच्या पावसाळ्यात



स्वाध्याय

१. एका वाक्यात माध्यम भाषेत उत्तरे लिहा.

- १) 'मूलबीज' म्हणजे काय?
- २) फळुबीजांचे उदाहरण लिहा.
- ३) शेतीचे किती गुण सांगितले आहेत?
- ४) शेतीचे वर्णन वरील उतान्यामध्ये कशामध्ये आले आहे?
- ५) मूलबीजांचे प्रकार लिहा.
- ६) खन्धबीजांचे प्रकार लिहा.
- ७) अग्नबीजांचे प्रकार लिहा.
- ८) खाद्ययुक्त स्वास्थ्यप्रद पीक येण्यासाठी बियांची पेरणी कशा प्रकारच्या शेतीमध्ये करावी?
- ९) शेतीकामाचे वर्णन करा.
- १०) किती प्रकारच्या बियांचे वर्णन वरील उतान्यामध्ये आले आहे?

- ३) कटुकरोहिणी (माध्यमभाषेत अर्थ लिहा.)
- ४) दीघनिकाये, नानापकारानं बीजानं वण्णना आगता। (अधोरेखित शब्दाचे रूप ओळखा)
- ५) कसापेत्वा वपापेतब्बं। (अधोरेखित शब्दाचे रूप ओळखा)

४. योग्य जोड्या लावा

'अ' गट		'ब' गट	
अ)	पठमं खेतं	१)	पासाणसक्खरिकञ्च होति।
ब)	कसापेत्वा	२)	कातब्बं'ति
क)	उच्छु	३)	खन्धबीज
ड)	एवमेव	४)	नळो
इ)	अन्नामनिन्नामि च होति	५)	वपापेतब्बं

२. सत्य / असत्य लिहा.

- १) मूलबीज उच्छु नळो, वेळू ।
- २) खन्धबीजं नाम पुब्बळा अपरण्णं।
- ३) खेत्ते बीजं वुत्तं न महप्फलं होति।
- ४) सचे खेतं न उन्नामतिन्नामि च होति ।
- ५) पठमं खेतं कसापेतब्बं।
- ६) कसापेत्वा अभिनेतब्बं ।

५. माध्यम भाषेत उत्तरे लिहा.

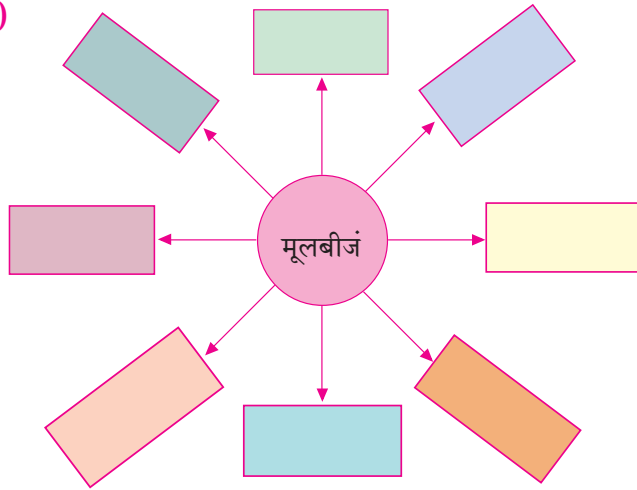
- १) पाठात आलेल्या बिजांची माहिती लिहा.
- २) शेतीच्या गुणांची माहिती पाठाच्या आधारे स्पष्ट करा.
- ३) पाठात आलेल्या शेतीकामाचे वर्णन तुमच्या शब्दात करा.

३. सूचनेनुसार कृती करा.

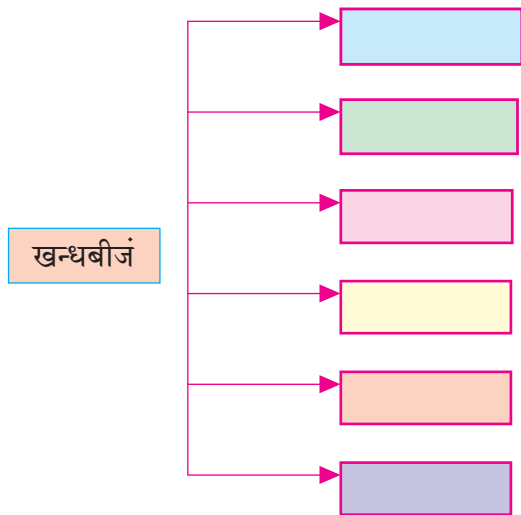
- १) खेत्ते बीजं वुत्तं न महप्फलं होति न महस्सादं न फातिसेय्य । (रिकाम्या जागा भरा)
- २) सचे इध, खेत च होति अपासाणसक्खरिकग्ध होति । (वाक्य पूर्ण करा.)

६. जाळरेखाचित्र पूर्ण करा.

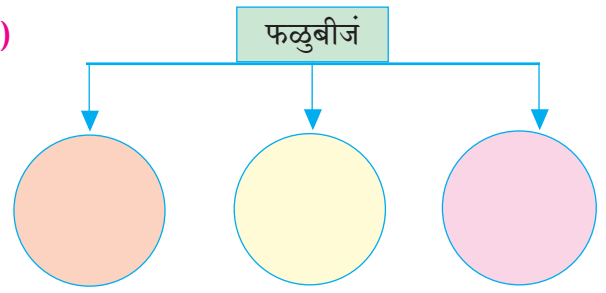
१)



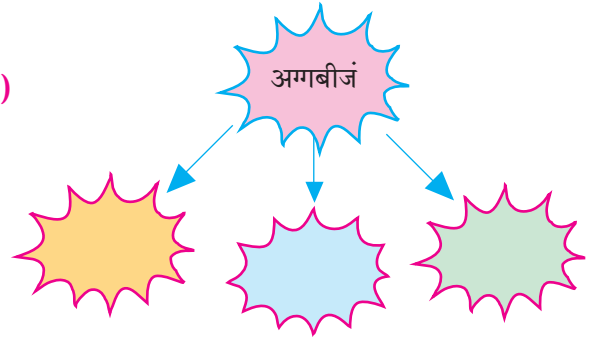
२)



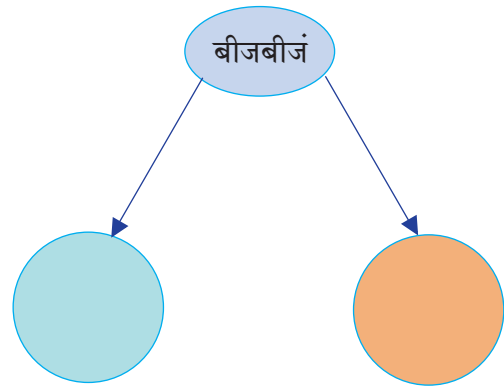
३)



४)



५)



☆☆☆